

УДК 347.4

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-2-115-119

Ольга КРУГЛОВА ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ВПЛИВУ НА БОРЖНИКІВ

Досліджено правові механізми, які можуть бути використані до боржників з метою задоволення прав та інтересів кредиторів. Автор звертає увагу на зміни у чинному законодавстві останніми роками у цьому напрямку й наголошує на актуальності підтримання дисципліни у зобов'язальних відносинах, зважаючи на складну економічну ситуацію в країні та світову фінансову кризу. У дослідженні розкрито критерії, які слід застосовувати для визначення напрямків впливу на суб'єктів, що мають заборгованість перед кредитором. Також у статті проаналізовано специфіку обрання заходів впливу на боржників, які мають певні статуси.

Ключові слова: боржник, кредитор, зобов'язання, Єдиний державний реєстр боржників, фінансова неспроможність, примус.

Постановка проблеми. Зважаючи на сучасні реалії життя, як-от нестабільну складну економічну ситуацію, фінансову кризу та, відповідно, кризу малого і середнього бізнесу, ситуації щодо порушення прав кредиторів-контрагентів стають дедалі поширенішими. Виникає велика кількість питань з приводу того, як змусити боржника повернути борг. Складніше стає, коли боржник не просто не бажає, а й не має фінансової змоги виконати свої зобов'язання через відсутність прибутку, майна. Така ситуація, напевно, не є приємною й для самого боржника. Отже, актуальним є визначення меж та способів впливу на його майновий стан, передбачений законом, з метою виховання останнього у напрямку адекватної оцінки ризиків, на які він погоджується, вступаючи у відповідні відносини, дисциплінування у разі порушення прав та інтересів кредиторів та мінімізації негативних наслідків для обох контрагентів в умовах економічної кризи.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дослідженню питань правового регулювання правовідносин у сфері реалізації боргових зобов'язань присвячувалися праці таких дослідників, як Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, А. Т. Комзюка, С. Я. Фурси, С. В. Шестакова, Н. В. Янюк, В. В. Яркова тощо.

Метою дослідження є визначення переліку заходів, спрямованих на здійснення дієвого впливу на боржника, що передбачені законом, та формування критеріїв для їхнього застосування.

Наукова новизна дослідження полягає у системному підході до визначення сучасного механізму задоволення прав кредиторів у разі відмови боржника від своїх зобов'язань. Останнім часом у законодавстві України було прийнято низку нових норм щодо заходів, які застосовуються до боржників. Ці норми належать до різних галузей права, зокрема сімейного, цивільного, господарського, адміністративного тощо. Відповідно виникла потреба у аналізі й узагальненні актуального на сьогодні законодавчого підходу до боржника.

Виклад основного матеріалу. Необхідність здійснювати вплив на боржника слід розглядати у двох варіантах: перший – правовий вплив, що виконує превентивну функцію й забезпечує належне виховання боржників з метою формування у останніх патернів правомірної поведінки у зобов'язальних правовідносинах; другий – реалізація правових механізмів до боржників, що вже порушили правові приписи.

Щодо першого виду впливу, слід зазначити, що існування певної нормативно-

---

© Круглова О.О., 2020

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4750-8050>

olga6950a@gmail.com

правової бази й, що найважливіше, практики її ефективного застосування створює належний превентивний вплив. Розглянемо, які на сьогодні існують у нашому вітчизняному праві способи впливу на цю категорію контрагентів у зобов'язанні.

Відмова боржника добровільно й належно виконувати свої зобов'язання перед кредитором дає останньому право звернутися до суду за захистом свого порушеного права. Якщо рішення суду буде на користь кредитора, але й після цього боржник його не виконає, порушується виконавче провадження. Ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» встановлює перелік заходів примусового виконання рішення суду, а саме:

- *звернення стягнення на майно боржника* (кошти, цінні папери, корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника). Навіть якщо таке майно перебуває в інших осіб або боржник володіє ним на праві спільної власності з іншими особами;
- *звернення стягнення на дохід боржника* (заробітна плата, стипендія, дивіденди, пенсія тощо);
- *вилучення у боржника і передача стягувачу предметів, зазначених у рішенні;*
- *заборона або обмеження повноважень розпорядження та/або користування власним майном;*
- *інші заходи, передбачені законом [5].*

До одного з таких інших заходів слід віднести внесення відомостей про боржника до Єдиного державного реєстру боржників.

Створений реєстр боржників є засобом правового впливу на боржників для стиmulювання їхньої дисципліни під час реалізації зобов'язальних відносин. Це достатньо новий спосіб впливу на боржника, встановлений у законі. Він дозволяє виявляти майно боржників.

Єдиний реєстр боржників був створений у 2016 році (відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року та Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження від 05.08.2016 року №2432/5) [5], [4].

Цей реєстр розміщено на офіційному сайті Міністерства юстиції України. Внесення в нього даних щодо відповідного боржника створює низку обмежень та ускладнень для останнього. Відповідно до п. 9 ст. 8 ч. 2 Закону України «Про виконавче провадження», автоматизована система виконавчого провадження забезпечує формування Єдиного реєстру боржників, тобто одночасно з винесенням постанови про відкриття виконавчого провадження вносяться дані про боржника у цей реєстр. І одночасно з прийняттям постанови про закінчення виконавчого провадження відомості про боржника виключаються з нього.

Ст. 9 цього ж закону регламентує порядок функціонування цього реєстру. *Єдиний реєстр боржників* – це систематизована база даних про боржників, що є складовою автоматизованої системи виконавчого провадження та ведеться з метою оприлюднення в режимі реального часу інформації про невиконані майнові зобов'язання боржників та запобігання відчуженню боржниками майна (ч. 1 ст. 9 Закону) [5].

Включені до реєстру відомості про боржників є відкритими для всіх, хто бажає.

Зрозуміло, що розміщення даних про боржника у відповідному реєстрі можна сприймати певною санкцією, однак обов'язок виконувати зобов'язання перед своїм кредитором у нього залишається.

Закон зобов'язує державні органи, органи місцевого самоврядування, нотаріусів, реєстраторів майнових прав, інших суб'єктів владних управлінських повноважень, банки сповіщати виконавчу службу (приватного виконавця) про факт звернення до них особи, дані про яку внесені до Єдиного державного реєстру боржників, за вчиненням певної дії з приводу власного майна. Виконавець, отримавши таке повідомлення, згідно зі ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження» має не пізніше наступного дня прийняти рішення про накладання арешту на таке майно (якщо він ще не накладений). Постанова про накладання арешту на майно боржника не пізніше ніж на наступний день після її прийняття має бути направлена до відповідного заявника: нотаріуса, державного реєстратора тощо.

У такий спосіб забезпечується прозорість майнового стану боржника перед своїм кредитором і унеможливорюється його приховування та збагачення за його рахунок у разі непогашених боргів. Існування цього механізму спонукає боржника погашати свою заборгованість перед кредиторами для вільного розпорядження власним майном.

Закон також дозволяє визнати правочин недійсним, якщо боржник, дані про якого

були внесені у Єдиний державний реєстр, вчинив відчуження свого майна, за рахунок якого могло відбутися задоволення прав кредитора.

Отже, функціонування такого правового механізму, який дозволяє виявляти й контролювати відчуження майна боржником, дозволяє підвищити вірогідність захисту прав кредиторів й позитивно впливає на формування зобов'язальної дисципліни, що є превентивним заходом.

Слід наголосити на тому, що дані не про всіх боржників вносяться у Єдиний державний реєстр. Згідно з ч. 5 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження», винятки встановлені для:

- боржників-державних органів;
- боржників-органів місцевого самоврядування;
- боржників, у яких заборгованість по періодичних платежах за виконавчими документами не перевищують 3 місяці;
- боржників за рішеннями немайнового характеру.

Закон у ч. 6 ст. 9 містить перелік відомостей, які вносяться у реєстр. Серед інших там містяться відомості щодо категорії стягнення, а саме це виплати штрафу, кредиту, аліментів тощо.

Як і в будь-який інший обліковий документ, у Єдиний державний реєстр боржників можуть вноситися правки у разі зміни найменувань юридичної особи, ПІБ фізичної особи, контактних даних, у разі боргового правонаступництва тощо. Однак цим змінам, як завжди, передують зміни у виконавчому провадженні.

Також слід наголосити на тому, що останніми роками збільшився перелік заходів впливу на таку категорію боржників, як платників аліментів.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів», який набрав чинності 06 лютого 2018 року, запровадив більш суворі заходи посилення відповідальності за несплату аліментів. Зокрема, до злісних неплатників, у яких наявна заборгованість, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за 6 місяців, державним виконавцем в обов'язковому порядку виносяться постанови про встановлення тимчасових обмежень боржника в таких правах:

- у праві виїзду за межі України (ч. 5 ст. 157 Сімейного кодексу України) [7];
- у праві керування транспортними засобами;
- у праві полювання;
- у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії [6].

Застосування на практиці нововведених заходів впливу на боржників дало позитивні результати. Наприклад, за 3 місяці 2018 року державними виконавцями Дніпропетровщини стягнуто 91 533 041 гривень заборгованості зі сплати аліментів на користь 60 319 діточок, з яких 13 784 611 гривень – це кошти, стягнуті завдяки застосуванню до боржника заходів, передбачених вищезазначеним законом [3].

Якщо боржник є клієнтом банку і має заборгованості перед ним по кредитному договору, то коло заходів впливу на нього також має свою специфіку. Відповідно до вимог Закону України «Про Національний банк України», Закону України «Про банки і банківську діяльність», нормативно-правових актів Національного банку України, документів Базельського комітету з банківського нагляду, з урахуванням загальноприйнятої банківської практики і міжнародного досвіду в цій сфері, у 2015 році були прийняті Методичні рекомендації щодо роботи банків з боржниками – фізичними особами, у яких виникли/можуть виникнути фінансові труднощі [2]. З огляду на положення цієї методички, банкам було рекомендоване здійснювати роботу з боржником, у якого виникли/можуть виникнути фінансові труднощі, шляхом вжиття таких заходів. Їх спрямування – створення прийнятних умов для забезпечення виконання боржником взятих на себе зобов'язань за кредитним договором. До таких заходів належать:

- спілкування з боржником;
- оцінка фінансового стану та стану забезпечення кредиту;
- проведення реструктуризації заборгованості;
- робота зі скаргами.

Якщо боржник є клієнтом кількох банків одночасно, то доцільним визнається ініціювання банком перед іншими банками-кредиторами питання про вжиття спільних заходів.

З 2019 року в Україні почав діяти новий кодекс – Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 року № 2597-VIII. Цей нормативний акт застосовується до боржників, які не виконують свої зобов'язання через неплатоспроможність, і регулює відносини щодо відновлення фінансового стану такого боржника. Проведення у справі про банкрутство проводиться господарським судом з ініціативи як кредитора, так і самого боржника. Цікавим є те, що така справа відтепер може порушуватися і щодо боржника – фізичної особи, яка не є підприємцем. Але лише з ініціативи останньої. Кодекс передбачає такі заходи щодо фінансового оздоровлення боржника та задоволення прав кредитора:

- порушення провадження у справі про банкрутство;
- санація, реструктуризація боргів;
- банкрутство та ліквідаційна процедура тощо.

Кодекс передбачає особливості банкрутства таких суб'єктів господарювання, як страхових організацій, професійних учасників ринку цінних паперів, державних підприємств, фермерських господарств тощо [1].

Висновки. Отже, ми можемо підбити підсумок щодо заходів, спрямованих на здійснення дієвого впливу на боржника, що передбачені законом.

Відповідно до норм приватного права, боржник, у якого є невиконане зобов'язання перед кредитором, має його виконати *добровільно*. Якщо цього не відбувається, то наступні заходи, які передбачає чинне законодавство, обираються залежно від того, боржник ухиляється чи взагалі фінансово неспроможний виконати таке зобов'язання. У будь-якому разі кредитор має право здійснити самозахист свого порушеного права, передбаченого ст. 19 Цивільного кодексу України. Усі інші заходи пов'язуються із залученням суду до вирішення проблеми. Причому господарського суду – у разі неплатоспроможності боржника (для оздоровлення його стану), або цивільного – у всіх інших випадках (для застосування державного примусу до недобросовісного боржника).

У законодавстві існує специфіка під час обрання заходів впливу на боржника, який має певні статуси: боржник – фізична особа, боржник – юридична особа, державне підприємство, боржник по аліментним зобов'язанням, неплатоспроможний боржник тощо.

Отже, *критеріями для застосування правових механізмів до боржників є:*

- характеристика особи (фізична/юридична особа тощо);
- галузь права, яка встановлює обов'язок для боржника (цивільне / сімейне / господарське право тощо);
- причини виникнення заборгованості (неплатоспроможність / безвідповідальність боржника тощо);
- особиста позиція боржника та/або кредитора до ситуації, що виникла (ініціювання санації / реструктуризації боргів тощо).

Загалом зазначимо, що прийняті останніми роками зміни до чинного законодавства та нові закони створюють належне середовище для регулювання зобов'язальних правовідносин, які зазнали негативного сценарію. Однією з таких позитивних змін слід визнати започаткування ведення в нашій країні Єдиного державного реєстру боржників. Сучасні норми мають досить диференційований підхід до боржників, що сприяє дієвому підходу до вирішення боргового питання та виконання превентивної ролі закону.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>.
2. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо роботи банків з боржниками – фізичними особами, у яких виникли/можуть виникнути фінансові труднощі : Постанова Правління Національного банку України від 21.07.2015 р. № 467. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0467500-15>.
3. *П'ятницький А. В.* Нові інструменти впливу на неплатників аліментів працюють! URL: <http://udvs-dp.gov.ua/news/article/1520>
4. Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження : наказ Міністерства юстиції України від 05.08.2016 р. №2432/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-16>.
5. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту пра-

ва дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів : Закон України від 07.12.2017 р. № 2234-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19>.

7. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Надійшла до редакції 27.04.2020

References

1. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva [Bankruptcy Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 18.10.2018 r. № 2597-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>. [in Ukr.].

2. Pro skhvalennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo roboty bankiv z borzhnykamy – fizychnymy osobamy, u yakykh vynykly/mozhut vynyknuty finansovi trudnoshchi [On approval of Methodical recommendations on the work of banks with debtors - individuals who have / may have financial difficulties] : Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 21.07.2015 r. № 467. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0467500-15>. [in Ukr.].

3. Piatnytskyi A. V. Novi instrumenty vplyvu na neplatnykiv alimentiv pratsiuiut [New tools to influence non-payers of alimony work]! URL: <http://udvs-dp.gov.ua/news/article/1520> [in Ukr.].

4. Polozhennia pro avtomatyzovanu systemu vykonavchoho provadzhennia [Regulations on the automated system of enforcement proceedings] : nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy vid 05.08.2016 r. №2432/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-16>. [in Ukr.].

5. Pro vykonavche provadzhennia : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1404-VIII [About executive proceedings]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>. [in Ukr.].

6. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia zakhystu prava dytyny na належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів [About modification of some legislative acts of Ukraine concerning strengthening of protection of the right of the child to the proper maintenance by improvement of the procedure of compulsory collection of arrears on payment of alimony] : Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. № 2234-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19>. [in Ukr.].

7. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. [in Ukr.].

SUMMARY

Olha O. Kruhlova. Legal analysis of mechanisms of influence on debtors. This article is dedicated to exploring legal mechanisms that can be used against debtors to satisfy creditors' rights and interests. The purpose of the study is to determine the list of measures aimed at exercising effective influence on the debtor, provided by law, and to formulate criteria for their application.

The author draws attention to changes in the current legislation in this area in recent years and stresses the urgency of maintaining discipline in obligations, given the difficult economic situation in the country and the global financial crisis. One of such positive changes should be the establishment of the keeping of the Unified State Register of Debtors in Ukraine, whose functioning makes it possible to identify the debtor's property and impose restrictions on it, prohibit alienation and so on. And all this provides an opportunity to meet the property needs of creditors.

For the first time, the study reveals the criteria that should be used to determine the areas of influence for entities with debt to the lender: characteristics of the individual (individual / legal entity, etc.); the area of law that sets the obligation for the debtor (civil / family / commercial law, etc.); the causes of the debt (insolvency / liability of the debtor, etc.); the personal position of the debtor and / or creditor in the situation that has arisen (initiation of debt resolution / restructuring, etc.)

The article also analyzes the specifics of choosing measures to influence debtors who have certain statuses. Such a feature exists in particular for an individual, a legal entity, a state-owned enterprise, an alimony debtor, an insolvent debtor, and others.

Keywords: *debtor, creditor, liabilities, unified state register of debtors, financial insolvency, compulsion.*